

НАРОДНІ ПОГЛЯДИ НА ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкрито сутність та особливості народного виховання як основи розвитку особистості дитини. Схарактеризовано сутність, умови та провідні напрями національного виховання в сім'ї. Визначено взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємозумовленість понять “національне виховання”, “громадянське виховання” і “патріотичне виховання”.

Ключові слова: виховання, народна педагогіка, етнопедагогіка, особистість.

В умовах розбудови національної системи освіти набула актуальності проблема національного виховання учнів – майбутнього нашої держави. Підвалини майбутньої держави започатковують її найменші громадяни – діти, виховання і навчання яких здійснюється в системі національного виховання.

Зміст виховної роботи з учнями в сучасній школі нового типу взаємопов'язаний з положеннями “Концепції національного виховання”, оновленням змісту освіти й позаурочної виховної роботи.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено: “Освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиційній духовності” [1, с. 4].

Саме тому використання ідей народної педагогіки є неодмінною умовою успішного виховання підростаючого покоління.

Мета статті полягає у висвітленні поглядів на виховання особистості народної педагогіки.

Теоретичні проблеми і практичні питання освіти й виховання в Україні з народно-педагогічного погляду в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. розглядали такі відомі діячі освіти й культури, як Ю. Федькович, І. Ставровський, С. Васильченко, Б. Грінченко та ін. Але першим в Україні, хто теоретично і практично довів, що народна педагогіка є золотим фондом наукової педагогіки, був видатний педагог-просвітитель О. Духнович.

Народні ідеї в галузі виховання розглядав І. Франко. Він вважав, що народ “доходить до далеко правдивіших, поступовіших і радикальних думок, ніж будь-хто з його просвітителів” [7, с. 116]. Однодумцем І. Франка щодо виховання дітей у національному дусі був відомий український поет П. Грабовський.

Вагомий внесок у висвітлення суті української педагогіки зробив М. Стельмахович, який вважав, що ідеальний варіант сучасної педагогіки той, що базується на інтеграції народної педагогіки, етнопедагогіки та педагогічної науки загалом, а також передової практики навчання й виховання дітей у сім'ї.

Розробляючи теорію навчання та виховання дітей у сім'ї, М. Стельмахович чітко окреслив її назву – українська родинна педагогіка. На його думку, арсенал народної педагогіки багатий на виховні засоби, до яких належать: слово, праця, релігія, фольклор, навчання, національні звичаї і традиції, громадська думка, суспільний досвід, духовно-моральний мікроклімат сім'ї, родинні реліквії тощо. У її розпорядженні чимало виховних методів, які умовно М. Стельмахович поділив на три групи:

- *методи переконання* – роз'яснення, повчання, напучення, порада, бесіда, приклад, розповідь, застереження, читання;
- *методи організації життєдіяльності дітей* – вправлення у правильних вчинках, додержання режиму праці й відпочинку, доручення, вимога, привчання, наказ, заборона;
- *методи стимулювання культурної поведінки дитини* – схвалення, змагання, сугестація (навіювання), заохочення, покарання.

В окрему групу методів автор зараховує молитву й святі таїнства (сповідь чи причастя), заповіді Божі.

Завдяки повній реалізації родинної етнопедагогіки Україна, по суті, не знала розпаду сімей, а українці, як правило, дотримувались народної моралі й християнських чеснот, звичаїв і традицій, домагалися репродуктування національного обличчя українського народу, утвердження авторитету й міцних педагогічних позицій сім'ї.

Важлива цінність народної педагогіки полягає в тому, що вона базується на основі національних цінностей. Ідею необхідності національного виховання підтверджували філософи, поети, педагоги-гуманісти минулого, такі як І. Вишенський – прибічник вітчизняної системи навчання і виховання, заснованої на традиціях народної культури; Г. Сковорода, який домагався, щоб освіта була доступна всьому народу.

Розробляючи теорію національного виховання в сім'ї, П. Щербань стверджував, що без засобів народної педагогіки неможливе виховання дитини в сім'ї.

Особлива заслуга у вивченні питань педагогіки народно-побутового життя належить В. Струманському. Учений розкрив широкий спектр можливостей реалізації народної педагогіки. У таких відомих працях, як “На засадах ідеалів народу”, “Народно-побутові уявлення українців про становлення й розвиток особистості”, “Педагогіка народно-побутового життя української людності”, автор наголошує на величезному значенні та впливі народної педагогіки на формування особистості.

З давніх-давен було помічено, що діти розвиваються по-різному, як фізично, так і духовно, і залежить це, передусім, від родини – першоджерела людського життя.

Спостерігаючи тисячоліттями за мільйонами родин, народ дійшов думки, що розвиток кожної людини істотно зумовлюється тими біологічними особливостями, які вона успадкувала від батька, матері, дідуся, бабусі і далеких предків (“Яке дерево, такі його віти, які батьки, такі й діти”, “Яка

гребля, такий млин, який батько, такий син”). Вони свідчать, що народна виховна мудрість загалом правильно означила певні біогенетичні залежності у формуванні людської особистості. Але українська народна педагогіка залежності розвитку особистості від спадковості й біологічного чинника загалом не визнає: “Мудрим ніхто не родився, а навчився”.

За народними поглядами, серед чинників розвитку особистості належне місце посідає середовище – як соціальне, так і природне (“З ким поведешся, від того й наберешся”, “Заліз у багатство – забув і братство”).

Особливо наголошує етнопедагогіка на значенні для розвитку особистості дитини основного для неї середовища – сімейного, оскільки саме родина – першооснова людського життя. На власному досвіді народ переконався, що характер спілкування з дитиною в сім’ї є *визначальним* у формуванні дитячих початкових звичок, від яких значною мірою залежить поведінка в дорослому віці.

У психолого-педагогічній літературі немає єдиного погляду на визначення поняття “виховання”.

У педагогічному словнику (під редакцією Н. Ничкало) наведено таке тлумачення: *виховання* – процес цілеспрямованого і планомірного формування й розвитку світогляду, переконань і почуттів, волі й характеру, потреб і здібностей, моральних, трудових, естетичних і фізичних якостей людини, характерних рис особистості.

Тлумачний словник подає більш загальне визначення: *виховання* – процес цілеспрямованого формування особистості.

Народ тлумачить *виховання* як соціальне формування природних задатків, здібностей людини, в результаті навичкоформувального впливу повсякденно-побутового педагогічного середовища (сім’я, гурт, товариство, громада) і в межах реалізації істинно людського у структурі особистісних можливостей.

П. Щербань, досліджуючи теорію національного виховання дитини в сім’ї, вважає, що *виховання* – це організоване спілкування, різноманітність духовних і ділових відносин як між батьком і матір’ю, так і між батьками й дітьми. Учений зазначає, що “саме у сім’ї шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості”.

Позиція дослідника стосовно сімейного виховання така, що саме батьки повинні бути педагогічно цілеспрямовані та прагнути до дружного, радісного родинного життя. А головною ознакою нормального сімейного виховання повинна бути авторитетність батьків, що ґрунтується на їхній громадській активності, взаєморозумінні і взаємоповазі, на спільності інтересів батьків і дітей. Бо саме сім’я, як зазначив П. Щербань, це “джерело, водами якого живиться повновода річка нашої держави, а на моральному здоров’ї сім’ї будується педагогічна мудрість школи”.

В. Струманський вважає, що саме сім’я, сімейне оточення – це школа життя. Окреслюючи коло найближчих осіб, виховання в ній часто називають родинним. Однак, якщо розширити зміст поняття “виховної ро-

боти”, то є необхідність визначати напрями соціалізації особистості, мету, засоби й результати. Тому увесь цей комплекс емпіричної навичкоформуванняльної діяльності в структурі повсякденного побутового життя сім’ї В. Струманський назвав терміном “сімейно-побутове виховання”, головні завдання якого, на думку вченого, полягають у формуванні основ світобачення дитини, нагромадження досвіду міжособистісного спілкування, закладенні в її душі моральності.

Завданням сімейно-побутового виховання підпорядковувався весь устрій життя родини. Зокрема, пильно стежили за тим, щоб кожен член сім’ї мав якесь доручення. Навіть найменші діти залучались до посильної праці із самообслуговування, виконували різну нескладну роботу. Результат – усвідомлення праці як найпершого обов’язку людини, джерело задоволення її фізіологічних, матеріальних і духовних потреб.

У сім’ї опікувалися тим, щоб кожна дитина всебічно розвивалася, набувала елементарних знань про навколишнє середовище, постійно розширювала горизонти власної духовності, знала й шанувала традиції та звичаї рідного народу.

З позиції етнопедагогіки минувшини ми спробували проаналізувати стан родинного виховання в сучасній сім’ї. З цією метою ми запропонували батькам, родичам і друзям анкети, тести, спеціальні опитувальники та співбесіди. Нас цікавило:

1. Як батьки сприймають поняття “родинні взаємини”, “співчуття”, “милосердя”.
2. Чи ведуть розмову у сім’ї на ці теми?
3. Як розподілені обов’язки в сім’ї?
4. Які взаємини в сім’ї їх не влаштовують?
5. Чому діти в деяких сім’ях ростуть жорстокими?
6. Чи вважають вони школу осередком гуманності?
7. На яких конкретних прикладах із життя сім’ї можна, на їх погляд, впливати на олюднення сімейного середовища?

З цією метою на базі ЗОШ № 65 м. Запоріжжя нами було проведено експериментальне дослідження. У ньому взяли участь 52 сім’ї (серед них 40 сімей повні, 12 – неповні).

Про результати дослідження найяскравіше свідчать такі висловлювання батьків: “Я вважаю, що співчуття та милосердя не є осередком сімейного добробуту”, “Я більше зацікавлений результатами навчання мого сина, ніж виховними моментами”, “Моя донька не любить розмовляти з бабусею”, “У нас у сім’ї не прийнято розмовляти на теми стосовно відносин членів родини”.

Як бачимо, традиційні погляди на сучасне – близькі, але не тотожні, бо сучасна сім’я більш віддалена від традицій і звичаїв, батьки не звертають уваги на дітей. Але ж сім’я – це головний осередок виховання дитини. Успіх сімейного виховання залежить від того, наскільки щирі й чесні у своїй любові до дітей самі батьки. У родині дитина сприймає

основні закони сімейного співжиття, любов і повагу до батьків, дідусів, інших людей. Вона вчиться піклуватися про молодших і допомагати слабшим, проймається співчуттям і милосердям.

Аналізуючи поняття “співчуття”, “милосердя”, ми звертаємось до праці В. Сухомлинського “Батьківська педагогіка” та знаходимо мудре тлумачення, що “сім’я – це те первинне середовище, де дитина повинна вчитися робити добро”.

Отже, спілкування в сім’ї є для дитини першою школою громадянства, яка формує її особистість, розвиває в неї почуття власної гідності й водночас вимагає від дитини поваги до членів сім’ї – батька, матері, бабусі, дідуся, братів чи сестер.

Важливим завданням ще одного нашого дослідження було вивчення ролі гуманістичних цінностей у сучасній практиці сімейного виховання. Програмою експериментальної роботи було охоплено 43 школяри молодшого шкільного віку.

З метою отримання необхідної експериментальної інформації нами була розроблена анкета для учнів “Моя сім’я”.

За підсумками проведеного анкетування можемо констатувати, що учні по-різному визначають роль і місце сім’ї у їхньому житті, розвитку та вихованні. Так, 93% опитаних нами учнів вважає, що найбільшу роль у їх житті відіграє саме сім’я, 2% – школа, а 5% – друзі. Це доводить те, що саме сім’я відіграє провідну роль у житті дитини.

Нам було цікаво дізнатися про гуманістичні цінності сучасної сім’ї та їх роль у вихованні дітей. Це стосувалося традицій сім’ї. Чи є вони в сім’ї учнів? Отже, виявилось, що у більшості сімей такі традиції є. У 95% сімей існують традиції – відзначати певні свята. А 5% учнів зазначили, що в їх сім’ях таких традицій немає, але дуже цього хочеться. Такі результати свідчать про те, що батьки послідовно й систематично прилучають своїх дітей до цінностей культури, мистецтва, праці, спілкування.

Цікавими виявилися дані про виховання дітей членами сім’ї. Як пишуть учні, найчастіше займається вихованням мати (53%), батько (0,9%), 33% з числа опитаних схильні думати, що справою виховання займаються як мати, так і батько, а 0,5% – інші члени сім’ї.

Даючи певну оцінку своїй сім’ї, учні визначають її по-різному. Характерно, що 79% опитаних упевнено відповіли, що їхня сім’я є зразковою, 21% – не схильні давати сім’ї таку високу оцінку.

Гуманістичні цінності сімейного виховання є однією з характерних ознак сучасної сім’ї. Підсумовуючи результати опитування, ми пересвідчилися, що в сучасній практиці сімейного виховання залишаються суттєві резерви освітньо-виховного характеру.

На розвиток дитини негативно впливає така сімейна атмосфера, яка характеризується відсутністю єдності між батьками, коли немає взаємної поваги між усіма членами родини, допускаються аморальні вчинки, і навпаки, злагода і взаємоповага в сім’ї, дотримання моральних норм у сімейних

стосунках і відносинах із сторонніми людьми створюють оптимальні умови для розвитку дитини (“Як у сім’ї згідливе життя, то вийде дитя до пуття”).

Вироблення гуманістичних рис через родинне виховання зближувало людей, пробуджувало такі високі моральні почуття, як колективізм і солідарність, потребу в громадській активності. На прикладах сім’ї, сусідів, родичів, через участь у різних іграх і праці діти бачили, що для вирішення справ треба об’єднуватися, діяти спільними зусиллями.

Найбільш дієвими засобами народного виховання є *традиції, звичаї й обряди*, передусім ті з них, які пов’язані з народним календарем. Тлумачний словник дає таке визначення цьому поняттю: це система свят, інших урочистостей, дат, подій, які в певній послідовності відзначаються протягом року й супроводжуються численними звичаями й обрядами, що адекватно відтворюють сутність, зміст і характер подій і явищ у природі, трудовій діяльності й побуті людей.

Народні календарні свята всього річного циклу спрямовані на пробудження у дітей бажання робити добро, бути гуманними, милосердними, дбайливими господарями.

У свою чергу, М. Стельмахович визначав традиції та звичаї одними з найголовніших засобів виховання дитини, вважаючи, що “народна традиція своє виховне завдання розв’язує через регулювання духовних якостей індивіда, потрібних для правильної її поведінки” [2, с. 44].

Звичаї та обряди народного календаря наповнені високою художньою образністю, глибоким змістом національної символіки. Символічне значення мають і рослини (калина, верба, тополя), і тварини (орел, сокіл, лелека), і предмети (батьківська оселя, дідова криниця), і компоненти народної культури (материнська пісня, бабусина казка).

Дотримуючись народного календаря, діти активно включаються в реалізацію “екологічної культури”, що означає насамперед збереження ними навколишнього середовища, дійову пам’ять про минуле.

Традиції, звичаї та обряди народного календаря, домінантою якого була пошана природі, праці, людині може служити основою для оновлення всієї системи виховання і навчання дітей в Україні.

Висновки. Таким чином, застосування знань і засобів народної педагогіки дійсно становить перешкоду бездуховності, історичному безпам’ятству, допомагає дітям усвідомити особисту роль як спадкоємців народних цінностей і традицій, національної культури.

Список використаної літератури

1. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 23 квітня 2002. – № 33 (329). – С. 4–6.
2. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка / М.Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.
3. Стельмахович М.Г. Мудрість народної педагогіки / М.Г. Стельмахович. – К. : Товариство “Знання”, 1971. – 46 с.
4. Стельмахович М.Г. Методологічні засади української етнопедагогіки / М.Г. Стельмахович // Початкова школа. – 1998. – № 2 – С. 41–43.

5. Струманський В. Педагогіка народно-побутового життя української людності / В. Струманський // Рідна школа. – 1996. – № 9. – С. 31–50.

6. Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків : зб. наук. пр. : матеріали других міжнар. наук.-практ. читань, присвяч. пам'яті укр. фольклориста Михайла Пазяка / Міжнар. асоц. українців, НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. Максима Рильського, Ін-т історії, Ін-т журналістики Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Укр. нац. пед. ун-т ім. Михайла Драгоманова, Відкр. міжнар. ун-т розв. людини “Україна”; відп. ред. О. Петровський, Н. Юсова. – К. : [б. в.], 2002. – 634 с.

7. Франко І.Я. Твори: в 20 т. / І.Я. Франко. – К., 1956. – Т. 19.

8. Щербань П. Національне виховання в сім'ї / П. Щербань. – К. : Культурол. ПП “Борівітер”, 2000. – 260 с.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2014.

Королева Л.А. Народные взгляды на воспитание как фактор развития личности

В статье раскрыта сущность и особенности народного воспитания как основы развития личности ребенка. Охарактеризованы сущность, условия и ведущие направления национального воспитания в семье. Определена взаимосвязь, взаимозависимость и взаимообусловленность понятий национальное воспитание, гражданское воспитание и патриотическое воспитание.

Ключевые слова: воспитание, народная педагогика, этнопедагогика, личность.

Korolyova L. People's views on education of a factor in the development of personality

The article deals with the nature and characteristics of public education as the basis for development of the child. Characterized the nature, conditions and leading direction of national education in the family. The correlation, interdependence and mutual definition of national education, civic education and patriotic education.

The analysis of scientific and educational literature, reflecting the current state of national education, research clarified the key concepts, specific national education students.

National education is considered by us as educating the younger generation in the spirit of Ukrainian educational ideal on the old traditions of the Ukrainian people. Then, national education can be seen in the narrow sense, as parenting patriot nation, each nation, ethnic group (Ukrainian, Russian, Bulgarian, Moldavian etc.) and wide - as a patriot and citizen, in this case Ukraine. Given the specifics of the southern region, we understand the national education in the broad sense of this phenomenon.

Key words: education of, folk pedagogy, pedagogy, personality.